

УДК 303.722.22:658.15:334.012.61

Тютюнник Ю.М., к.е.н., доцент

Тютюнник С.В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджено методику аналізу факторів формування показників фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва. Запропоновано моделі факторного аналізу валового прибутку, фінансового результату від операційної діяльності, фінансового результату до оподаткування та чистого прибутку. Обґрунтовано показники оцінювання структури фінансових результатів. Розглянуто економічний зміст та порядок розрахунку показників рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Ключові слова: суб'єкт малого підприємництва, фінансові результати, факторний аналіз, модель, структурний аналіз, рентабельність.

Tiutiunnyk Y., Tiutiunnyk S.

FEATURES OF ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS AND PROFITABILITY OF ACTIVITY OF SMALL BUSINESS ENTITIES

Methodology of analysis of factors of forming of indexes of financial results of small business entities is investigational in the article. The models of factor analysis of gross revenue, financial result are offered from operating activity, financial result to taxation and net income. The indexes of evaluation of structure of financial results are reasonable. Economic maintenance and order of calculation of indexes of profitability of activity of small business entities are considered.

Key words: small business entity, financial results, factor analysis, model, structural analysis, profitability.

Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В.

ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ И РЕНТЕБЕЛЬНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье исследована методика анализа факторов формирования показателей финансовых результатов субъектов малого предпринимательства. Предложены модели факторного анализа валовой прибыли, финансового результата от операционной деятельности, финансового результата до налогообложения и чистой прибыли. Обоснованы показатели оценивания структуры финансовых результатов. Рассмотрены экономическое содержание и порядок расчета показателей рентабельности деятельности субъектов малого предпринимательства.

Ключевые слова: субъект малого предпринимательства, финансовые результаты, факторный анализ, модель, структурный анализ, рентабельность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Показники фінансових результатів і рентабельності є визначальними в оцінюванні ефективності функціонування суб'єкта господарювання за різними видами діяльності: операційною, фінансовою та інвестиційною. У величині та динаміці фінансових результатів відображаються всі аспекти діяльності підприємства: технологія й організація виробничих процесів, система операційного і фінансового менеджменту, результати виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), їх якість і асортимент, конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів, продуктивність праці, результати ділового партнерства.

Показники фінансових результатів і рентабельності можуть досліджуватися з різним ступенем деталізації залежно від факторів інформаційного, програмного, технічного та кадрового забезпечення. Найбільш розповсюдженим є виділення процедур експрес-аналізу (скороченого) і поглибленого (деталізованого) аналізу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Методологічні та прикладні аспекти аналізу прибутковості діяльності суб'єктів господарювання достатньо широко висвітлені в науковій і навчально-методичній літературі. Узагальнення з даної проблематики засвідчило, що вагомий внесок у теорію та практику аналізу фінансових результатів і рентабельності зробили Н.В. Гуріна [1], В.О. Подольська [2], Г.В. Савицька [3], Т.О. Токарева [4], Ю.С. Цал-Цалко [5] та інші вчені-економісти. Водночас окремі аспекти побудови системи показників оцінювання фінансових результатів і рентабельності діяльності потребують подальших досліджень, зокрема щодо врахування галузевих особливостей, існуючої інформації та можливостей проведення комплексного факторного аналізу.

Цілі статті. Метою є обґрунтування напрямів аналізу показників фінансових результатів і рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва з урахуванням особливостей інформаційного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Джерелами інформації для проведення аналізу фінансових результатів і рентабельності є: фінансова, статистична та податкова звітність; дані первинного, синтетичного та аналітичного обліку; інші джерела (бізнес-план, фінансовий план, матеріали маркетингових досліджень, аудиторські висновки, результати попередніх досліджень тощо). Основним інформаційним джерелом для аналізу формування, структури та динаміки показників фінансових результатів є форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», а для суб'єктів малого підприємництва – форма № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати».

Алгоритм визначення фінансових результатів для середніх і великих підприємств передбачено НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6], а для малих підприємств фінансові результати діяльності розраховують відповідно до методики, наведеної в П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства» [7].

Форма № 2-м «Звіт про фінансові результати» Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва передбачає таку послідовність визначення чистого прибутку (збитку):

1) розрахунок загальної величини доходів як суми чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних доходів, інших доходів (рядок 2280 = рядок 2000 + рядок 2120 + рядок 2240);

2) розрахунок загальної величини витрат як суми собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних витрат, інших витрат (рядок 2285 = рядок 2050 + рядок 2180 + рядок 2270);

3) визначення фінансового результату до оподаткування як різниці загальної величини доходів і загальної величини витрат (рядок 2290 = рядок 2280 – рядок 2285);

4) визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду як різниці фінансового результату до оподаткування і податку на прибуток (рядок 2350 = рядок 2290 – рядок 2300).

Важливу роль у вирішенні завдань аналізу фінансових результатів діяльності відіграє використання методик детермінованого факторного аналізу. Загалом механізм проведення детермінованого факторного аналізу включає [8, с. 60]:

1) обґрунтування факторної моделі результативного показника (адитивної, мультиплікативної, кратної або комбінованої);

2) вибір методичного способу (прийому) факторного аналізу (ланцюгових

підстановок, абсолютних різниць, індексного, інтегрального та ін.);

3) розрахунок впливу факторів на зміну результативного показника (у динаміці, фактично порівняно з планом, прогнозом, нормативом);

4) інтерпретація одержаних результатів з метою інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень.

Факторний аналіз показників фінансових результатів діяльності суб'єктів малого підприємництва пропонуємо проводити за допомогою чотирьох адитивних моделей за інформацією форми № 2-м «Звіт про фінансові результати».

1. Модель факторного аналізу валового прибутку (збитку), який є результатом основної операційної діяльності:

$$ВП = ЧД - С, \quad (1)$$

де ВП – валовий прибуток (збиток);

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Факторами збільшення валового прибутку (зменшення валового збитку) є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta ЧД$, $\Delta С$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta ВП_{чд}$, $\Delta ВП_{с}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора (фактори адитивної моделі зі знаком «+» мають прямий вплив, зі знаком «-» – обернений).

2. Модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності:

$$ФРОД = ОД - ОВ = (ЧД + ІОД) - (С + ІОВ), \quad (2)$$

де ФРОД – фінансовий результат (прибуток, збиток) від операційної діяльності;

ОД – операційний дохід;

ОВ – операційні витрати;

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОД – інші операційні доходи;

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОВ – інші операційні витрати.

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) від операційної діяльності є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інших операційних доходів; зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) та інших операційних витрат.

3. Модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування:

$$ФР = РД - РВ = (ЧД + ІОД + ІД) - (С + ІОВ + ІВ), \quad (3)$$

де ФР – фінансовий результат (прибуток, збиток) до оподаткування;

РД – разом доходи;

РВ – разом витрати;

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОД – інші операційні доходи;

ІД – інші доходи;

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОВ – інші операційні витрати

ІВ – інші витрати.

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) до оподаткування є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних доходів та інших доходів; зменшення собівартості реалізованої продукції

(товарів, робіт, послуг), інших операційних витрат та інших витрат.

4. Модель факторного аналізу чистого прибутку (збитку):

$$\text{ЧП} = \text{РД} - \text{РВ} - \text{ПП}, \quad (4)$$

де ЧП – чистий прибуток (збиток);

РД – разом доходи;

РВ – разом витрати;

ПП – податок на прибуток.

Факторами збільшення чистого прибутку (зменшення чистого збитку) є: зростання загальної величини доходів; зменшення загальної величини витрат і податку на прибуток.

Подальше вдосконалення механізмів детермінованого факторного аналізу показників фінансових результатів діяльності передбачає [8, с. 63]:

- розширення інформаційного забезпечення аналітичних досліджень;
- трансформацію моделей факторного аналізу за рахунок поділу факторів першого порядку на фактори другого порядку, факторів другого порядку – на фактори третього порядку і т. д.;

- обґрунтування резервів підвищення рівня прибутковості господарської діяльності на підставі результатів факторного аналізу.

Важливе значення під час проведення досліджень має структурний (вертикальний) аналіз показників фінансових результатів діяльності. В аналізі структури фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва пропонуємо визначати такі показники – частка (у %):

- валового прибутку в чистому доході від реалізації продукції, прибутку від операційної діяльності, прибутку до оподаткування;

- прибутку від операційної діяльності в прибутку до оподаткування, чистому прибутку;

- чистого прибутку в чистому доході від реалізації продукції, прибутку до оподаткування, валовому прибутку та інші.

Щоб зробити висновок про рівень ефективності господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва, отриманий прибуток необхідно зіставити з вкладеним капіталом, використаними ресурсами або здійсненими витратами. Для цього обчислюють відносні показники ефективності: рентабельність та окупність.

Рентабельність – це відносний рівень прибутковості бізнесу, що характеризує відношення отриманого ефекту (прибутку) до наявних або використаних ресурсів [9, с. 170-171]:

$$P = \frac{\Pi}{B(K, P)} \times 100, \quad (5)$$

де Р – рентабельність, %;

Π – прибуток;

В (К, Р) – витрати (капітал, ресурси).

Рентабельність показує, скільки копійок прибутку одержано на 1 грн здійснених витрат (вкладеного капіталу, використаних ресурсів). Рентабельність вимірюється за допомогою системи відносних показників, які характеризують ефективність роботи суб'єкта малого підприємництва в цілому, його структурних підрозділів, прибутковість різних видів діяльності, вигідність виробництва окремих видів продукції. Залежно від мети аналізу показники рентабельності та окупності діяльності суб'єктів малого підприємництва доцільно об'єднати у такі групи (табл. 1):

- показники, що базуються на витратному підході;
- показники, що базуються на дохідному підході;
- показники, в основі яких ресурсний підхід.

Таблиця 1

Показники рентабельності та окупності діяльності суб'єктів малого підприємництва

Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку за даними форм № 1-м, 2-м (рядки, графи)
Показники рентабельності та окупності витрат (витратні показники)		
Рентабельність (збитковість) виробничих витрат, %	Валовий: <u>прибуток (збиток)</u> Собівартість реалізованої продукції	$\frac{\text{Ф. № 2-м: (2000-2050)} \times 100}{\text{Ф. № 2-м: 2050}}$
Рентабельність (збитковість) операційних витрат, %	Фінансовий результат від операційної діяльності: <u>прибуток (збиток)</u> Операційні витрати	$\frac{\text{Ф. № 2-м: (2000+2120-2050-2180)} \times 100}{\text{Ф. № 2-м: 2050+2180}}$
Загальна рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	Фінансовий результат до оподаткування Витрати господарської діяльності	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2290} \times 100}{\text{Ф. № 2-м: 2285}}$
Чиста рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	Чистий <u>прибуток (збиток)</u> Витрати господарської діяльності	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2350} \times 100}{\text{Ф. № 2-м: 2285}}$
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	Чистий <u>дохід від реалізації продукції</u> Собівартість реалізованої продукції	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2000}}{\text{Ф. № 2-м: 2050}}$
Коефіцієнт окупності операційних витрат	Операційний <u>дохід</u> Операційні витрати	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2000+2120}}{\text{Ф. № 2-м: 2050+2180}}$
Показники рентабельності реалізованої продукції (дохідні показники)		
Рентабельність (збитковість) продажу, %	Валовий: <u>прибуток (збиток)</u> Чистий дохід від реалізації продукції	$\frac{\text{Ф. № 2-м: (2000-2050)} \times 100}{\text{Ф. № 2-м: 2000}}$
Рентабельність (збитковість) доходу від операційної діяльності, %	Фінансовий результат від операційної діяльності: <u>прибуток (збиток)</u> Операційний дохід	$\frac{\text{Ф. № 2-м: (2000+2120-2050-2180)} \times 100}{\text{Ф. № 2-м: 2000+2120}}$
Показники рентабельності та окупності капіталу (активів) (ресурсні показники)		
Загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	Фінансовий результат до оподаткування Середньорічна вартість капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2290} \times 100}{\text{Ф. № 1-м: (1900, гр.3+1900, гр.4)} \div 2}$
Чиста рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	Чистий <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2350} \times 100}{\text{Ф. № 1-м: (1900, гр.3+1900, гр.4)} \div 2}$
Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Фінансовий результат до оподаткування Середньорічна вартість власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2290} \times 100}{\text{Ф. № 1-м: (1495, гр.3+1495, гр.4)} \div 2}$
Чиста рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Чистий <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2350} \times 100}{\text{Ф. № 1-м: (1495, гр.3+1495, гр.4)} \div 2}$
Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	Фінансовий результат до оподаткування Середньорічна вартість основних засобів і запасів	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2290} \times 100}{\text{Ф. № 1-м: ((1010+1100+1110), гр.3+(1010+1100+1110), гр.4)} \div 2}$
Чиста рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	Чистий <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість основних засобів і запасів	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2350} \times 100}{\text{Ф. № 1-м: ((1010+1100+1110), гр.3+(1010+1100+1110), гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт окупності сукупного капіталу	Чистий <u>дохід від реалізації продукції</u> Середньорічна вартість капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2000}}{\text{Ф. № 1-м: (1900, гр.3+1900, гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт окупності власного капіталу	Чистий <u>дохід від реалізації продукції</u> Середньорічна вартість власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: 2000}}{\text{Ф. № 1-м: (1495, гр.3+1495, гр.4)} \div 2}$
Період окупності сукупного капіталу, років	Середньорічна вартість капіталу Чистий <u>прибуток</u>	$\frac{\text{Ф. № 1-м: (1900, гр.3+1900, гр.4)} \div 2}{\text{Ф. № 2-м: 2350}}$
Період окупності власного капіталу, років	Середньорічна вартість власного капіталу Чистий <u>прибуток</u>	$\frac{\text{Ф. № 1-м: (1495, гр.3+1495, гр.4)} \div 2}{\text{Ф. № 2-м: 2350}}$

Витратні показники рентабельності характеризують прибутковість здійснених витрат (виробничих, операційних, інвестиційних тощо). Для їх розрахунку використовуються показники прибутку від реалізації окремих видів продукції, валового прибутку, прибутку від окремих видів діяльності, а також чистого прибутку, що співвідносяться із повною собівартістю одиниці продукції, собівартістю реалізованої продукції, загальною сумою витрат за видами діяльності тощо.

Дохідні показники рентабельності розраховують як відношення прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до чистого доходу. Вони характеризують ефективність комерційної діяльності та відображають, яку суму прибутку отримує підприємство з кожної гривні продажу. Рентабельність реалізації розраховується за окремими видами продукції, видами діяльності та в цілому по підприємству.

Ресурсні показники рентабельності дають можливість визначити прибутковість використаних ресурсів або капіталу (власного, оборотного тощо). Вони визначаються як відношення прибутку до оподаткування і чистого прибутку до вартості капіталу (активів) або їх складових. Ресурсні показники рентабельності використовуються у сфері управління капіталом і цікавлять різних суб'єктів аналізу, зокрема менеджмент підприємства – прибутковість сукупного капіталу, інвесторів і кредиторів – віддача на вкладений капітал, власників і засновників – прибутковість власного капіталу.

Висновки. Необхідність забезпечення стійкого фінансового стану підприємств малого бізнесу вимагають створення ефективних методик аналітичних оцінок, практична реалізація яких забезпечить оперативність прийняття управлінських рішень. Послідовність аналізу фінансових результатів і рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва включає:

- дослідження структури і динаміки показників доходів, витрат та фінансових результатів з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу;
- визначення впливу факторів на зміну показників фінансових результатів за допомогою методики детермінованого факторного аналізу;
- розрахунок показників рентабельності та окупності діяльності, вивчення їх динаміки та факторів зміни;
- обґрунтування шляхів та розрахунок резервів підвищення рівня прибутковості господарської діяльності.

Умовою підвищення ефективності функціонування суб'єктів малого підприємництва є випереджальне зростання доходів і прибутків порівняно зі зростанням витрат і капіталу.

Список використаних джерел:

- 1.Гурина Н.В. Організаційні аспекти аналізу витрат і доходів підприємств. *Облік і фінанси*. 2013. № 3 (61). С. 92-98.
2. Подольська В.О., Яріш В.О. *Фінансовий аналіз*. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 488 с.
3. Савицька Г.В. *Економічний аналіз діяльності підприємства*. Київ: Знання, 2007. 668 с.
4. Токарева Т.О. *Методика і організація обліку та аналізу фінансових результатів діяльності на малих підприємствах* : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2005. 21 с.
5. Цал-Цалко Ю.С. *Фінансовий аналіз*. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 566 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 7.02.2013 р. (зі змін. і доп.). URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 39 від 25.02.2000 р. (у редакції наказу Міністерства фінансів України № 25 від 24.01.2011 р.) (зі змін. і доп.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
8. Тютюнник Ю.М., Єрмоленко В.М. Детермінований факторний аналіз фінансових результатів підприємств малого бізнесу. *Економіка і підприємництво: організаційно-методологічні аспекти обліку, фінансів, аудиту та аналізу*. Полтава, 2017. Вип. 17. Том 1. С. 59-63.
9. Тютюнник Ю.М. *Фінансовий аналіз*. Частина II. Полтава: ПДАА, 2014. 394 с.